

Вітвицька С.С. Аксиологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя // Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2015. – Вип. 10. – С. 63-67.

УДК 378.013(076.5)

*Вітвицька С.С.,
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
академік МСКП*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано аксиологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя; розглянуто гуманістичну парадигму виховання майбутнього вчителя щодо духовно-моральних цінностей суспільства; охарактеризовано поняття «цінність», «сутність», «сутність цінностей», «гуманістичні цінності», «аксиологічний підхід», «ціннісні орієнтації особистості майбутніх педагогів». Доводиться, що ціннісні орієнтації складають один з критеріїв соціалізації особистості. Сучасне українське суспільство переживає складний період творення нової ціннісної системи, що впливає передусім на освітній процес і повинно бути враховано всіма його учасниками. Аксиологічний підхід до підготовки майбутніх педагогів є необхідною умовою виконання цих завдань.

Ключові слова: *цінність, сутність, сутність цінностей, гуманістичні цінності, аксиологічний підхід, ціннісні орієнтації особистості майбутніх педагогів.*

The article analyzes the axiological approach to the education of the personality of a future teacher and examines humanistic paradigm of education of a future teacher according to the spiritual and moral values of society. It describes the concepts of "value," "essence," "essence of values," "humanistic values," "axiological approach", "value orientations of future teachers." It shows that value orientation is one of the criteria of socialization. Modern Ukrainian society is going through a difficult period of creation of a new value system that influences the educational process and should be taken into account by all participants. Axiological approach to the training of future teachers is a prerequisite for the fulfillment of these tasks.

Keywords: *value, essence, essence of values, humanistic values, axiological approach, value orientations of the personality of a future teacher.*

Процеси глобалізації та євроінтегрування України, демократичні перетворення в соціально-політичному та економічному житті детермінують масштабні трансформації в сучасному освітньому просторі. Освіта покликана

забезпечити реалізацію не лише виховної та розвивальної функції педагогічного процесу, а й соціокультурної.

В умовах розбудови держави, національної школи суттєво підвищуються соціально-педагогічні вимоги до рівня готовності випускників педагогічних навчальних закладів до професійної діяльності.

В Концепції національного виховання студентської молоді, концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір, Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року наголошується на реалізації гуманістичної парадигми виховання молоді.

Гуманістична парадигма виховання передбачає звернення до духовно-моральних цінностей суспільства, і на цій основі має будуватися індивідуально творча, ціннісна діяльність майбутнього вчителя в процесі навчання у ВНЗ.

Метою статті є проаналізувати аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя.

Якщо підходити до професії вчителя як системи життєвих цінностей, можна уявити професійне самовизначення як процес, що розвивається, в якому особистість протягом професійного шляху визначає свою позицію відносно цих цінностей.

Педагогічна праця – один із найскладніших видів діяльності, і її ефективність залежить не тільки від оперування широкими, фундаментальними й різнобічними знаннями та уміннями, а й зумовлює необхідність наявності професійно значимих цінностей та психологічних якостей та властивостей.

Цінність як наукова категорія аналізується в різних галузях знання, а саме: філософії, психології, соціології, етнопедagogіці тощо.

Філософське тлумачення цінностей зосереджено навколо етичного змісту людського буття. Учені наголошують на двоякій природі цінностей, яка відображає невирішувальну суперечність між ідеальним (духовні цінності) і матеріальним (матеріальні цінності).

Філософську основу формування системи цінностей особистості складає ентицизм – наука про гуманістичну мораль [10]. Тому провідне місце серед базових цінностей особистості займають Добро, Совість, Відповідальність, Милосердя тощо. «Цінності забезпечують людину життєвими орієнтирами, визначають життєво важливі цілі діяльності і, зрештою, надають людському життю повний сенс» [6, с. 222].

Соціологи визначають цінність як категорію залежно від галузі знання і сфери діяльності особистості (Т. Фомічова); як реагент соціальних відносин (І. Семків); як підґрунтя формування соціального капіталу суспільства (Ф. Фукуяма). До базових цінностей у соціології відносяться людське життя, час, свобода особистості, рівність між людьми тощо.

У психології категорія цінностей розглядається у взаємозв'язку з діяльністю, поведінкою, потребами, мотивами, спілкуванням тощо. Вони пов'язуються з пізнавальними процесами особистості, з формуванням її емоційно-вольової сфери.

Отже, психологічна сутність поняття «сутність» співвідноситься з провідними психічними явищами.

С. Рубінштейн розглядає сутність цінностей через окреслення поняття «значущість», Л. Божович цінності співвідносить з життєвою позицією особистості; К. Абульханова-Славська – у взаємозв'язку зі стратегією життєдіяльності особистості. М. Рокич співвідносить поняття цінності з потребами і домаганнями особистості й окреслює їх як стійке переконання особистості та певний спосіб поведінки, який формується у процесі виховання (соціалізації) [7].

Педагогічна наука розглядає цінності у зв'язку з поняттями освіта, навчання, виховання, розвиток особистості.

Ми поділяємо погляди О. Л. Шевнюк, що основною функцією педагогічної освіти є перетворення об'єктивно існуючого культурного досвіду людства у суб'єктивну форму в процесі оволодіння професійно-педагогічними знаннями, уміннями і навичками. Суб'єктна функція освіти актуалізує процеси засвоєння людиною суспільних норм і цінностей у неповторній індивідуальній формі в процесі активної перетворювальної діяльності. Суб'єктна функція педагогічної освіти дозволяє реалізувати „продуктивну” (на противагу „репродуктивній”) орієнтацію особистості вчителя на відтворення культури в цілому [12, с. 169-177].

Покликання вчителя – не тільки збагатити учнів різноплановими знаннями, а, насамперед, допомогти їм знайти себе у культурному просторі, сформувати самосвідомість. Для цього необхідно зняти абстрактність і знеособлення знань, забезпечити їх укорінення у соціальному і національно-культурному ґрунті. Логіка і структура вчительської професії має вийти за звичні межі індустріально-просвітницького типу мислення з його характерним акцентом на предметно-розчленоване сприйняття світу, вузьку спеціалізацію й гіпертрофовану технологізацію діяльності. Цілісне осягання світу, культури людини можливо повернути у процесі звільнення від обмеженості предметоцентризму, занурення операційно-процесуальних аспектів педагогічної професії у сутнісні та культурно-контекстні [11, с. 7].

Ми вважаємо, що визнання майбутнього вчителя суб'єктом культури передбачає не лише готовність засвоїти спеціальні теоретичні та практичні професійні знання і навички, а передусім – спроможність взяти на себе відповідальність виконувати соціокультурні функції професії, осмислити суспільну мету професійної діяльності, сприйняти професію вчителя як життєву цінність.

Отже, виховання майбутнього вчителя потребує аксіологічного підходу.

У сучасних умовах кризової ситуації в Україні, пов'язаної з пріоритетами основних цінностей, ні примус, ні компроміс не можуть активізувати новий розвиток демократичного гуманістичного суспільства, поки не відбудеться переорієнтація ціннісних орієнтирів. Це положення є принципово важливим не тільки для розвитку суспільства в цілому, але й для підготовки нової генерації педагогічних кадрів. Цінності невіддільні від буття, від дійсності. Своїм виникненням будь-яка цінність, у тому числі й цінність людини,

зобов'язана потребам людей.

Розуміння поняття „цінність” дає відповідь не тільки на питання, що є рушійною силою в життєдіяльності людини, педагога, заради чого здійснюється діяльність, але й на питання про те, як вона реалізується.

Розроблення поняття „цінність” у зв'язку з уявленням про істотне і необхідне належить І. Канту. На його думку, норми і цінності керують діями. Цінністю може бути як явище зовнішнього світу, так і факт свідомості (ідеал, образ, наукова концепція) [3, с. 351-353]. Цінність – це „соціально-філософська категорія, що відображає один із найбільш істотних аспектів взаємодії людини й навколишньої дійсності: позитивне чи негативне значення матеріальних і духовних явищ і предметів для людини, соціальної групи, народу і людства” [5]. Цінність – це глибинний вияв потреби. Центральною проблемою педагогічної аксіології є опосередкованість засвоєного фонду знань ціннісними орієнтаціями, установками.

Нові гуманістичні орієнтири розвитку освіти в Україні передбачають становлення такої ситуації, котра визначила б на тривалий час шлях їх формування. Основою для виховання майбутнього покоління педагогів і школярів має бути об'єктивна ціннісна реальність. Насамперед, фундаментальні загальнолюдські цінності: Людина, Сім'я, Праця, Знання, Культура, Земля, Мир, Батьківщина.

Генеза поняття цінностей доводить, що в ньому поєднані три значення: характеристика зовнішніх властивостей і предметів, що є об'єктами ціннісного ставлення; психологічні якості людини, яка є суб'єктом цього ставлення; відносини між людьми, спілкування, завдяки чому цінності набувають значущості (С. Ф. Анісімов).

Трансформація головних педагогічних і філософських ознак категорії „цінності” покладена в основу концепції особистісно орієнтованої педагогіки і гуманістичного виховання. Цей напрям повною мірою враховує діалектику навчально-виховного процесу, що заснований на необхідності єдності вільного розвитку студента, школяра з педагогічним керівництвом ними; необхідності адаптації цілей, змісту, форм, засобів і методів виховання і навчання як у вищих навчальних закладах, так і в загальноосвітніх школах, до особистості, індивідуальності.

Звідси випливає, що педагогічна освіта майбутніх вчителів має містити не тільки вузькоспеціальну підготовку, але й формувати, виховувати духовно багату індивідуальність учителя, готувати до життя у мінливому світі, розвивати у нього здатність сприймати критично інформацію і приймати ефективні рішення.

Сутність ціннісних орієнтацій особистості полягає у виявленні особливого, що характеризує індивідуальність, особистість бере із суспільної свідомості. Ціннісні орієнтації становлять один із критеріїв соціалізації особистості. Педагогічна сутність терміна „орієнтація” має два аспекти: процес і результат.

Орієнтація на результат визначається вільним володінням широким колом знань і вмінь у певній галузі. Орієнтація як процес – це проектування дії від

замислу до результату: точний, правильний вибір мети, засобів її досягнення, оцінка дій відповідно до планів і життєвих цілей .

Відповідно до концепції А. В. Кирьякової, ціннісні ставлення, поглиблюючись (за сприятливих умов), переходять у ціннісні орієнтації, а ціннісні орієнтації можуть стати переконаннями особистості і характеризувати її спрямованість [4].

Ціннісні орієнтації вихованців є критеріями оцінки результатів, досягнутих у діяльності педагогом. Структурними елементами ціннісних орієнтацій є три підсистеми: когнітивна (знання, судження, переконання про об'єкт); емотивна (почуття, емоційна оцінка об'єкту); поведінкова (визначені дії, поведінка щодо до об'єкта).

Отже, педагогічний аспект проблеми формування гуманістичних цінностей майбутніх педагогів полягає в тому, щоб об'єктивні цінності стали суб'єктивно значущими, стійкими життєвими орієнтирами, її ціннісними орієнтирами. Система освіти України має формувати у підростаючого покоління внутрішню потребу жити і діяти відповідно до гуманістичних, загальнолюдських цінностей.

Вища освіта (у всій широті та неоднозначності цього поняття) дедалі частіше стає локомотивом усіх суспільних змін новітнього часу. Більше того, їй „може бути повідомлено нову властивість – випереджувальний характер, що передуює еволюції суспільства” [8, с. 35-44]. Тривалий прогресивний розвиток суспільства вбачається лише у зв'язку із розвитком вищої освіти, підвищенням її якості та ролі, адже інформація та знання, якими володіє людина, є джерелом зростання національного добробуту. Вищий навчальний заклад сьогодні можна вважати центром освітньої „піраміди” з огляду на принцип безперервності освіти впродовж життя. Саме тому паралельно з загальносвітовими тенденціями збільшення контингенту студентів зростають вимоги до ВНЗ як з боку тих, хто в них навчається, так і з боку держави чи інвесторів; гостро постає потреба мобільності студентів, що, своєю чергою, прискорює процеси кооперації та інтеграції систем вищої освіти, підвищення її якості.

„У широкому сенсі якість освіти розуміють як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти” [1, с. 18], зазначає В. Г. Вікторов. Він виділяє в структурі поняття „якість освіти” такі складові, як якість навчально-методичної бази; якість педагогічних кадрів та професорсько-викладацького складу; якість об'єкта навчання [2, с. 49].

Основою знань є інформація (відомості про досвід), яка після інтелектуального опрацювання перетворюється на знання, з яких освіта формує життєві компетенції. Перехід від накопичення інформації до оволодіння знаннями методологічно дуже складний. Набагато складнішим є процес набуття мудрості, адже вона „не просто знання, а знання особливе, знання добродетності, знання про благо, або, як нині говорять, осягнення вищих ціннісних смислів буття” [9, с. 472]. Саме „ціннісні смисли буття”, поряд з актуалізуючим началом знань, підкріплених достовірною

інформацією, повинні стати пріоритетом вищої освіти, інакше процеси системних перетворень, що відбуваються в усіх галузях життя, стануть неконтрольованими, а отже, непередбачувано небезпечними.

Аксіологічний підхід у розв'язанні глобальних проблем вищої освіти передбачає передусім виховання гуманістичного типу особистості студента. Найважливішим критерієм гуманізації вищої освіти стають не стільки набуті знання, уміння та навички, скільки усвідомлення й прийняття кожним студентом гуманістичних ідеалів, прагнення до постійного самовдосконалення.

Таким чином, українське суспільство переживає складний період переходу до цінностей нової епохи, і хоча цей пошук здебільшого спирається на старі парадигми мислення; українське суспільство переосмислює систему загальнолюдських цінностей, відбувається „притирання”, віднаходяться точки „співдотику”; якісна вища освіта постає глобальною цінністю та умовою конкурентного стратегічного розвитку суспільства.

Література:

1. Вікторов В. Проблема управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз) / Вікторов Віктор // Вища освіта України. – 2005. – № 4(14). – С. 16–24.
2. Вікторов В. Г. Управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз) : [монографія] / В. Г. Вікторов. – Дніпропетровськ : „Пороги”, 2005. – 286 с.
3. Кант И. О педагогике. Идеи эффективного воспитания : соч. в 6 томах / И. Кант. – М. : Мисль, 1966. – Т. 2. – 1966. – С. 351–353.
4. Кирьякова А. В. Реализация ценностного подхода в педагогике школы : [монографія] / [под. ред. д. пед. н., проф. А. В. Кирьяковой]. – М. Оренбург: Изд-во ОрГУ, 2000. – 240 с.
5. Кострюков С. В. Формування демократичних цінностей студентської молоді в трансформаційний період : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.10 / С. В. Кострюков. – К., 2004. – 17 с.
6. Лукьянов В.Г. Изучение проблемы ценностей в современной философии / В.Г. Лукьянов // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана. Матер. междунар. научн. конф. – СПб: Санкт-Петербургское философское искусство, 2001. – С. 221-224.
7. Рокич М. Природа человеческих ценностей / М. Рокич. – М.: Нью-Йорк, 1973. – 276 с.
8. Селезнева Н. А. Размышление о качестве образования: международный аспект / Н. А. Селезнева // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 4. – С. 35–44.
9. Скотний В. Г. Філософія: історичний і систематичний курс / В. Г. Скотний. – К. : Знання України, 2005. – 576 с.
10. Фромм Э., Человек для себя / Э. Фромм; [Пер. С англ. Л. Чернышовой]. – Мн.: Коллегиум, 1992. – 253 с.
11. Шевнюк О. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і

практика : [монографія] / Шевнюк Олена. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2003. – 232 с.

12. Шевнюк О. Л. Зміст культурологічної освіти майбутнього вчителя / О. Л. Шевнюк // Творча особистість учителя з проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2002. – Вип. 7. – С. 169–177.